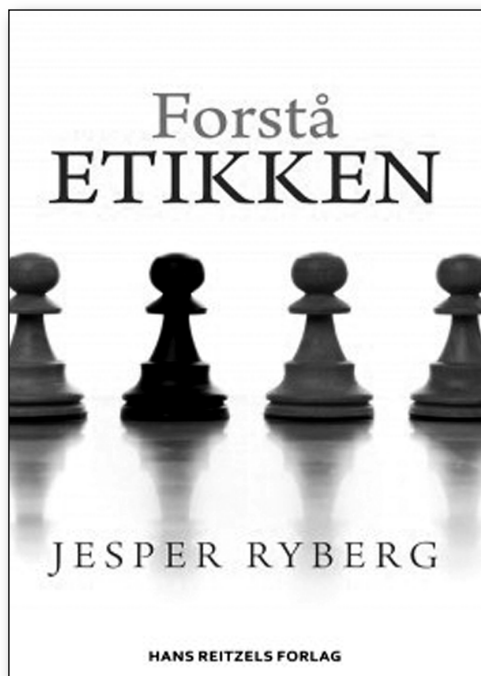

OG DER FORSKES OG FORSKES

– nu også i etik

Anmeldelse af Peter Thielst

Jesper Ryberg:
Forstå etikken.
 110 sider, kr. 200,-
 Hans Reitzels Forlag 2013.

Undervejs i læsningen af denne lille bog har jeg flere gange taget mig selv i at tro, at jeg nok var med i en omgang 'Skjult kamera', eller rettere sagt: i en af den slags 'forskningsforsøg', som bogen i vid udstrækning og meget pædagogisk beretter om. De er gerne udført af nogle opvakte 'forskere' ved et amerikansk universitet, fx Stanford eller Columbia, der har fået en net sum penge for at kunne undersøge – meget videnskabeligt, uha, ren statistik og regneark – noget ved den menneskelige adfærd, som vi egentlig godt vidste i forvejen, men som ved at blive tvistet med et sjovt forsøg, sådan et overraskende, snurrigt eksperiment, løfter sig op i det niveau, hvor 'en ny undersøgelse viser' straks promenerer ud på catwalken. Resultaterne heraf kommer naturligvis i faglige og 'uhyre respekterede' tidsskrifter, ja, det gør de, og derfra kolporteres de videre af sultne journalister ud i alverdens medier. Til dejlige aha-oplevelser, til lette bekymringer og til simpel underholdning. Den slags er der meget af, og det slår unægtelig en del tid ihjel, uden at man tager nævneværdig skade af det – sådan da.

Jeg tænkte først, at jeg uforvarende – afsløret af min diminutive anmelderkasket – var havnet i et H.C. Andersen-inspireret forsøg, som Jesper Ryberg i samarbejde med Roskilde Universitet (hans forskningsmanager) og Hans Reitzels Forlag (hans pr-manager) havde sat op for at undersøge, om vi kritikere her vil gøre, som vi plejer, når professorer på klar og enkel vis formidler lune indsigter fra deres spændende forskningsunivers – nemlig at lovprise bogen som 'velskrevet', en 'nyttig og perspektivrig indføring', der

giver 'masser af stof til eftertanke'. Eller om vi, som den barnlige og noget desorienterede sjæl i 'Kejserens ny klæder', vil klø os i håret og pludselig udbryde – meget ukorrekt, bestemt meget ukorrekt – at "manden har jo ikke en trævl på!" Se, i den slags eksperimenter ved man aldrig, hvad det er for en reaktion, som forsøgslederen – 'Hitte-påmanden' – har forudset og rettelig er ude efter. Hvem af os er det, der bliver til grin, når Ryberg afslører sin egentlige hensigt med denne bog? Andersens barn ville jo være blevet mildt og overbærende ignoreret i en nudistlejr, og der havde ikke ligget noget eventyr i den episode.

Hermed har jeg vel sådan set allerede sagt en del, men på en meget lidt informativ måde; så nu begynder vi forfra: Vi tager tre (3) biller, to hvide og en sort, og sender dem ud på et sjovt væddeløb på LEGOs berømte 'Le Mans-bane' fra 1993. Spørgsmålet er ikke, hvem der vinder (det gør LEGO), men om det etisk set er at foretrække, at den sorte bille vinder, frem for en af de to hvide, der ligesom kan støtte hinanden undervejs. Det overraskende forskningsresultat er imidlertid, at etik ikke har noget at gøre i et væddeløb, medmindre der er tale om doping og anden form for snyd, hvorfor det eneste, der er at konkludere, er, at en hvid bille enten bliver nummer et eller nummer to.

Nej, det var et ufint eksempel. Lad os hellere overveje, om det er rimeligt (etisk set og intet andet), at søskendeparret Julie og Mark går i seng med hinanden på en ferietur, godt beskyttet mod både graviditet og smitte af p-piller og kondom – de skulle nemlig bare lige prøve, lader det blive ved

den ene gang og fortæller ingen om det. Se, dét er ikke noget, jeg finder på, men et berømt eksempel i den store 'forskning i etik', som Ryberg beretter om. For sådan som han forstår *etik*, handler det ikke om forskellige måder og anledninger til – traditioner og standarder for – at skelne mellem *godt* og *ondt*, eller rettere til at definere eller fastslå forskellen på *godt* og *ondt*. Nej, det er i denne bog om at 'forstå etikken' tilstrækkeligt at fastslå, at mennesker vurderer handlinger og dermed benytter sig af forskellen på *godt* og *ondt*, dvs. anvender *normative* (modsat deskriptive) udsagn – og derpå at iagttage, analysere og undersøge, hvad det er, folk gør, når de fremsætter sådanne etiske udsagn – fx tager stilling til Julie og Marks lille sommerspøg.

Så er vi midt i etikken, mener Ryberg, og så kan han og hans kolleger rykke ud med den store forskningsværktøjskasse og genåbne det filosofiske laboratorium. Første iagttagelse – der som de efterfølgende forekommer mig mere logiske (begrebsanalytiske) og retoriske end egentlig filosofiske – er, at de fleste mennesker i slige situationer slet ikke giver sig til at vurdere, at opregne og gennemløbe mulige *pro et contra*-argumenter, før de fælder en dom, men agerer ret spontant og næsten i kraft af en automatpilot tager stilling og dømmer. Det er selvfølgelig ærgerligt, da vi nu troede, at *homo sapiens* netop er den art, der kan tænke sig om og derfor vurdere – idet vi også antager, at man for at vurdere og præstere etiske udsagn skal kende til nogle klare bestemmelser af *godt* og *ondt*, dvs. kunne bruge disse ord på en fornuftig (jf. *sapere, sapiens*) måde.

Men det bliver værre endnu, fortæller Ryberg, som også har lagt mærke til, hvad det er, der sker i P1-Debatten, Folketinget og ude i de små hjem: for det viser sig, at de begrundelser, vi giver for vore etiske domme – når vi altså bliver bedt om dem eller selv indser, at de må med i samtalen – ikke har status af iagttagelser, overvejelser og argumenter, som vi selv har gjort *forud* for den etiske dom, dvs. lagt til grund for denne, men er de rene efterrationaliseringer, der skal bakke det udsagn, den mening, op, som man netop har fyret af. Man ved, hvad man mener, før man ved hvorfor – ja, man giver sig slet ikke af med at vide hvorfor, men griber ud efter den mentale papirkurv og fisker de slidte huskesedler (grunde) op, som passer til ens mening. Derfor er etiske diskussioner ofte aldeles meningsløse, da det i disse kun handler om at fremføre holdninger og hente skyts til at forsvare og bevare disse.

Blandt jævne folk kaldes den måde at optræde på som etiker – ikke den kierkegaardske, bare den helt almindelige – for det at have 'maveførmelser'. På den ene side indrømmer man således, at man ikke bruger hovedet, og måske erkender man endda, at følelser her må gå forud for fornuft (endda helt uden at have læst David Hume eller erklæret sig for emotivist af A.J. Ayers skole). Og på den anden side koketterer man med, at ens beslutningsgrundlag stikker dybere – som romantikerens *anelser* og som det moderne kropsfikserede menneskes mantra om, at man skal 'lytte til sin krop' og 'mærke efter'. Ryberg bryder sig dog ikke om at tale om 'maveførmelser', det lyder ikke filosofisk nok og kan få enhver 'forsker i etik' til at ligne en gadegøgler, så derfor taler han i disse tilfælde om *etiske intuitioner*.

Allerede her, og det er tidligt i bogen (s. 16), falder hele korthuset sammen, og omslagets fine skakbrikker trimler på gulvet med et brag. Ikke fordi Ryberg – og hele den analytiske tradition, han knytter sig til og med sin bog nok vil søge at give en ny pondus – vælger begrebet 'intuition', der smager lidt vel meget af såvel den romantiske, spekulative filosofi (Schelling, Steffens, Fichte, Hegel) som den gamle kønsrolletypologi om kvindens særlige, følsomme og jomfruelige, indsigt (vis-a-vis mandens kølige, rationelle tilgang).

Det er da slemt nok, vi er nu ikke ude i den 'niende indsigt' eller lignende mysticistisk pjat.

Nej, det forstemmende er, at de nøjes med at pointere, at vi i etiske situationer reagerer ud fra de fordomme – altså for-domme – vi har ophobet som en del af vort foreløbige livs erfaringer og inputs, og ud fra den egeninteresse (måske banket på plads af stærk ideologi, herunder tro), der umiddelbart organiserer disse fordomme. Derfor er vi hurtige på aftrækkeren, og vi når i almindelighed ikke at tænke os om, før vi mener noget. Til gengæld er de fleste ikke sene til netop at mene noget eller til i subjektivitetens hellige navn ("subjektiviteten er sandheden" brølede salige Kierkegaard) at mene, at den ene mening eller holdning vel kan være lige så god og sand som den anden. (Det er noget værre rod, men selvom Ryberg tror på værdien af gode grunde, regner han nu ikke med det 'tvingende argument', så det berømte 'lys for enden af tunnelen' lader vente på sig.)

Problemet er imidlertid ikke, at Ryberg hellere vil tale om 'etiske intuitioner' end om 'maveførmelse', men at de substantielt set ikke interesserer ham en skid. Det, som åbenbart er etikens byggesten, det, som bag om ryggen på os (og uden decideret at gå i maven) leverer – ja, allerede har støbt – kuglerne til vore etiske domme, regnes for intet. Uden dem, dog ingen etik, og uden dem er det ikke etikken, man prøver at forstå, men visse etiske – eller snarere psykologiske – reaktionsmønstre og visse logiske og retoriske operationer bag de udsagn, der fører hverdagens etiske domme frem. Det er da også interessant, for så vidt adfærdspsykologi og argumenteftersyn er nyt og interessant.

Det vigtige ved eksemplet med Julie og Mark, to søskende, der går i seng med hinanden en enkelt gang, men beskytter sig efter alle kunstens regler, er derfor ikke, om de derved gjorde noget *godt* eller *ondt*; ej heller om, hvorfor de, der mener, at Julie og Mark gjorde noget forkert, fældede den dom, men hvad det er for begrundelser (efterrationaliseringer) der lægges frem – og hvorfor påviste fejl i argumentationen gerne preller af (og producerer nye efterrationaliseringer), og hvorfor strengheden i den etiske dom fx kan være afhængig af, om der lugter fælt af lort omkring én, når man skal tage stilling og svare. – Jo, du læste rigtigt, for det med prutte-sprayen indgår sandelig i et af de forsøg (naturligvis amerikansk, dog uden olie), som Ryberg giver til bedste, thi nogle kvikke 'forskere i etik' ville undersøge, om vi i vore etiske domme er påvirket af vore omgivelser, fx af ækel lugt (s. 54). Og jo, det er de skam – se, det havde du nok ikke regnet med.

Jeg mener: det interessante ved Julie og Mark-

eksemplet er vel ikke, at de fleste per automatpilot dømmes deres adfærd for forkert, ej heller at de ganske irrelevant anfører risikoen for indavl som grunden; end ikke at de fastholder deres fordømmelse, selvom de indser deres grundes uholdbarhed eller uvæsenlighed. Det interessante ligger i den slagge fra fortiden, som vi i dette tilfælde véd, intet har med natur (instinkt, dna etc.) at gøre, men er ren kultur, men som ikke desto mindre til-siger os, at incestuøs sex, hvor fri, frivillig og risikofri den end er, alligevel rammer vort loft for det etisk acceptable. Hvorfor? Var det ikke en overvejelse værd i den såkaldte 'etiske forskning'?

Nej, jeg melder pas. Psykologiske eksperimenter er da ganske underholdende, og hvis man har brug for den slags for med lidt statistik – nøgleordet er altid 'signifikante forskelle' – at få ny vished om noget, vi *qua* erfaringen så udmærket vidste, fx at mennesker ofte agerer og vælger irrationelt (altså imod bedre vidende), så for min skyld ingen alarm. Filosofisk forskning i etik er det ikke. Og det er begrebsanalyse og retorisk kritik af spin osv. heller ikke, uanset hvor nyttig den slags i øvrigt er – tak til Ryberg for den fornemme opløsning af 'glidbaneargumentet': alene det fortjener, at bogen bør læses af alle medlemmer af Etisk Råd og Folketinget samt alle studerende på landets journalistuddannelser. Der er imidlertid så mange bøger, den slags mennesker bør læse, men som Ryberg allerede ved: det hjælper ikke. Slet ikke i etiske spørgsmål, hvor automatpiloten fodret med fordomme og ambitio-

ner iværksætter en stædighed, der går over al forstand.

Men etikkens byggesten gad jeg godt høre noget mere om. Ikke fordi jeg tror, at de navnlig er at finde på den lange tilbagerejse fra Habermas over Mill, Kant, Hume og Augustin til Jesus' bjergprædiken og Mosebøgerne, til Aristoteles' middevej, Homers helte og kulturens fødsel af de første tabuer – en rejse, der tilsyneladende ikke interesserer Ryberg en døjt. Nogle af etikkens byggesten ligger givetvis helt andre steder, men det kunne være interessant, om man kunne lokalisere dem, filtrere dem fra alt det ligegyldige, studere deres rødder og se, om de spiller sammen, eller – hvilket vil være min hypotese – om de modarbejder hinanden og derfor ofte bringer os på glatis. Det vil hjælpe os til at forstå etikken i os selv (ikke 'i sig selv'), især hvis man også kunne få styr på den socialiseringsproces, der bringer disse byggesten videre fra generation til generation, med små forandringer og forskydninger undervejs, men også med en forbløffende inertie og gentagelsestvang.

Måske vil det vise sig, at moralfilosofiens store nøgleformuleringer selv ikke er andet end efterrationaliseringer til det, jeg i mangel af bedre og et rigtig forskningsbaseret udtryk kalder etikkens byggesten – de skærver og slagter, der for det meste melder sig bag det, som Ryberg og andre omtaler som etiske intuitioner. Som vi alle ved, handler det meste i etikkens verden om at 'gøre en dyd af nødvendigheden', og det kan enhver idiot jo gøre, når han/hun ved, hvori 'nødvendigheden' består.